

ภูมิหลังของงานประพันธ์ของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นผู้ที่มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญในศิลปวิทยาการหลายด้าน บุคคลส่วนใหญ่รู้จักท่านในฐานะครู และนักการศึกษาที่มีบทบาทและมีความสำคัญต่อวงการการศึกษาไทย และการศึกษาในระดับนานาชาติ ผลงานอีกด้านหนึ่งที่ทำให้บุคคลต่าง ๆ รู้จักท่านเป็นอย่างดีก็คือผลงานทางด้านอักษรศาสตร์ ท่านมีผลงานการประพันธ์เป็นจำนวนมาก ทั้งด้านวิชาการ การศึกษา สารคดีท่องเที่ยว กวีนิพนธ์ และบทละคร ฯลฯ บทบาทความเป็นนักอักษรศาสตร์ของท่านนั้นควบคู่มากับบทบาทของความเป็นครูและนักการศึกษาอย่างยากที่จะแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด และหากมองย้อนกลับไปถึงประวัติชีวิตของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล จะพบว่าท่านมีพื้นฐานทางครอบครัวและการศึกษาที่ดี ก่อปรักได้รับการส่งเสริมและมีโอกาสทำงานที่เกี่ยวข้องด้านอักษรศาสตร์แต่ครั้งเยาว์วัย ท่านจึงมีใจรักในการแต่งหนังสือ และมีชีวิตผูกพันอยู่กับงานด้านอักษรศาสตร์เกือบตลอดอายุขัย การได้ศึกษาถึงภูมิหลังที่เกี่ยวกับชีวิตและผลงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับงานประพันธ์ตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงบันปลายชีวิตของท่าน ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้เข้าใจงานประพันธ์ของท่านดียิ่งขึ้น

ในบทนี้จะกล่าวถึงประวัติชีวิตของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ซึ่งผู้วิจัยได้ค้นคว้าและเรียบเรียงจากหนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ที่หน่วยงานและสถาบันต่าง ๆ จัดพิมพ์เผยแพร่ โดยแบ่งเป็น ๖ หัวข้อ ได้แก่ ปฐมวัย ชีวิตสมรส ชีวิตการทำงาน ผลงานชิ้นสำคัญ การประพันธ์ และช่วงสุดท้ายของชีวิต

๒.๑ ปฐมวัย

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เกิดเมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๔๖ ณ บ้านถนนอัษฎางค์ กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรคนที่ ๔ ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) อดีตเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ซึ่งปัจจุบันนี้คือกระทรวงศึกษาธิการ และท่านผู้หญิงเสงี่ยม พระเสด็จสุเรนทราธิบดี (สกุลเดิม วสันตสิงห์) มีพี่น้องรวมทั้งสิ้น ๑๐ คน

เริ่มการศึกษาที่บ้านจนเข้าโรงเรียน

เมื่อ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล อายุได้ ๔ ปีเศษ ได้เริ่มค้นศึกษาเล่าเรียนที่บ้าน โดยมี ครูมาศอน จนอายุได้ ๑ ปี จึงได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย (สมัยนั้นยังเป็น โรงเรียน วัดราชบูรณะ) โดยเข้าเรียนในชั้นประถม เมื่อถึงปลายปีสามารถสอบได้และเลื่อนไปเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ ๑* ท่านเรียนอยู่ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยจนสอบได้ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ เมื่อมีอายุได้ ๑๐ ปี นับว่าท่านเป็นเด็กที่เรียนเร็วกว่าเกณฑ์อายุ เพราะเรียนข้ามชั้น

ในปีถัดมา คือ พ.ศ. ๒๔๕๑ บิดาได้นำท่านเข้าถวายตัวต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้เข้ามาเป็นนักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (ปัจจุบันคือโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย) โดยเรียนข้ามชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ อีก ๑ ปี ผลการเรียนของท่านที่นี้อยู่ในเกณฑ์ดี ท่านมีความสนใจในวิชาเลขคณิตและภาษาอังกฤษ

จากนั้นอีก ๑ ปี คือ พ.ศ. ๒๔๕๒ ขณะที่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล กำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔ ท่านต้องไปปฏิบัติหน้าที่มหาดเล็กรับใช้ในพระบรมมหาราชวัง จึงไม่ได้ไปโรงเรียนอีก แต่ปลายปีนั้นยังคงมาสอบได้และสามารถสอบผ่านชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ เลื่อนไปเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ นับตั้งแต่นั้นมาท่านไม่ได้กลับเข้าไปเรียนหรือไปสอบที่โรงเรียนอีกเลย จึงเป็นการจบการศึกษาในโรงเรียนในประเทศไทยแต่เพียงเท่านี้ ต่อจากนั้นท่านก็ได้ศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองเรื่อยมา

เมื่อเป็นนักเรียนมหาดเล็กรับใช้

ใน พ.ศ. ๒๔๕๒ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จัดระบบนักเรียนมหาดเล็กรับใช้ขึ้น โดยทรงเอาธรรมเนียมอังกฤษมาใช้ คัดเลือกแต่บุตรของผู้ที่ทำความดีความชอบให้แก่แผ่นดิน และหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้เป็นนักเรียนมหาดเล็กรับใช้รุ่นแรก ในขณะมีอายุได้ ๑๐ ปีเศษ ได้รับเงินเดือนเดือนละ ๒๐ บาท

---

* สมัยนั้นชาวไทยเรียนชั้นประถมศึกษา ๔ ปี จึงเข้าเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ดังนั้น ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ เทียบได้กับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ในปัจจุบัน

ถึงที่ทำให้หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปลื้มใจที่สุด เมื่อครั้งเป็นนักเรียนมหาดเล็ก รับใช้ และถือเป็นพระมหากรุณาธิคุณสูงสุดในชีวิตก็คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ท่านได้ไปกราบบังคม ทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “ข้าพระพุทธเจ้าไม่มีพ่อเสียแล้ว” ทันทันใด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีกระแสพระราชดำริว่า “ไม่ต้องกลัว จะเป็นพ่อแทนให้” ซึ่งทำให้หม่อมหลวงปิ่นชื่นตื้นใจจนร้องไห้ น้ำตาไหลยิ่งจิ่งกว่าเค็ม (หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล, ๒๕๓๘ : ๒๓)

ท่านรับราชการเป็นนักเรียนมหาดเล็กรับใช้ มีหน้าที่อยู่เวรรับใช้ในเวลาพระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระอักษรเป็นเนืองนิจ และเวลาทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอื่น เช่น เวลาเสด็จพระราชดำเนิน ณ ที่ต่าง ๆ นอกจากนี้หม่อมหลวงปิ่นยังได้รับมอบหมายหน้าที่พิเศษ เช่น เป็นหนึ่งในคณะบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต บางครั้งก็ทรงให้เป็นผู้จัดการแสดงละคร หรืออ่านเอกสารต่าง ๆ ให้ที่ประชุมฟัง นอกจากนั้นหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ยังได้เป็นนักเรียน เต็มภาคตลอดระยะเวลา ๖ ปีเศษที่ได้อยู่รับใช้ได้เบื้องพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวอีกด้วย

ศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ

เมื่อหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล อายุได้ ๑๘ ปี ท่านได้รับพระบรมราชโองการ ไปรดเกล้าฯ จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้รับทุนของกระทรวงธรรมการ (ปัจจุบันคือ กระทรวงศึกษาธิการ) เดินทางไปศึกษาวิชาโบราณคดีวันออก (ทันตฤกษ์) ณ ประเทศ อังกฤษ

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ออกเดินทางจากประเทศไทยเมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๕ ตอนแรกได้ไปอยู่กับครอบครัวของ Mr. Marshall ที่เมือง Brighton เพื่อฝึกฝนด้าน ภาษาและประเพณีเป็นเวลาประมาณปีเศษ ต่อจากนั้นจึงได้เข้าศึกษา ณ School of Oriental Studies มหาวิทยาลัยลอนดอน และ ได้เริ่มเรียนภาษาสันตฤกษ์เป็นครั้งแรกที่นี่

พ.ศ. ๒๔๖๗ เมื่อสอบไล่ได้ชั้นปีที่ ๑ ที่มหาวิทยาลัยลอนดอนแล้ว ได้สอบเข้า ศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ศึกษาอยู่เป็นเวลา ๔ ปี โดยเลือกภาษาสันตฤกษ์เป็นวิชาเอก ภาษาบาลีเป็นวิชาโท ได้รับปริญญาตรีเกียรตินิยมทางภาษาสันตฤกษ์ (B.A. Honours) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑

พ.ศ. ๒๔๗๒ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้ศึกษาวิชาครูเพิ่มเติมที่มหาวิทยาลัย ออกซฟอร์ดเพิ่มเติมอีก ๑ ปี แต่ในปลายปีนั้น หลังจากผ่านการสอบสอนและสอบข้อเขียนบางวิชา ท่านล้มป่วยลงเนื่องจากตรากตรำมาก จึงต้องเดินทางไปรักษาตัวที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ เป็นเวลาประมาณปีครึ่ง ในระหว่างนั้นได้ศึกษาภาษาเยอรมันบ้าง และทางมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดได้พิจารณาผลการทำงานและผลการสอบที่ผ่านมาของท่าน จึงมอบปริญญาโททางอักษรศาสตร์ (M.A.) ให้ แล้วท่านก็เดินทางกลับประเทศไทยในปีนั้น

ด้วยพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานแก่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล จึงเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าหม่อมหลวงปิ่นมีความจงรักภักดีในพระองค์อย่างยากที่จะหาผู้เสมอเหมือนได้ และเมื่อท่านได้ทราบข่าวการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในคำวันหนึ่งของเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ขณะที่ศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ชั้นปีที่ ๒ ท่านได้ร้องไห้อยู่คนเดียวเป็นเวลานานมาก และนั่งสงบสติอารมณ์ระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หากท่านทราบล่วงหน้าว่ารัชกาลแห่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะสิ้นเพียงนี้ ท่านจะขอออกรับราชการแทนการศึกษาต่อเพื่อจะได้อยู่รับใช้ใกล้ชิด และสนองพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ท่าน (ปิ่น มาลากุล, ๒๕๑๕ : ๔๑)

กิจกรรมระหว่างศึกษาที่ประเทศอังกฤษ

เนื่องจากหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นผู้ที่มีความสามารถหลายด้าน ดังนั้นในระหว่างที่ท่านศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ ท่านได้ทำกิจกรรมที่สำคัญ ๆ เช่น เป็นผู้ช่วยบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ “สามัคคีสาร” ของสามัคคีสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ (สมาคมคนไทยในอังกฤษ) และได้รับเลือกให้เป็นผู้แทนชาวไทยในที่ประชุมนานาชาติ รวมทั้งต้นนิบาตชาติหลายครั้ง

๒.๒ ชีวิตสมรส

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล สมรสกับนางสาวคุณฉวี ไกรฤกษ์ (ต่อมาคือ ท่านผู้หญิงคุณฉวีมาลา มาลากุล ณ อยุธยา) บุตรีเจ้าพระยามหิธร และท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔ ไม่มีบุตร

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้มีโอกาสไปดูงานและท่องเที่ยวในต่างประเทศพร้อมกับท่านผู้หญิงคุณฉวีมาลา มาลากุล ณ อยุธยา หลายครั้ง และมักจะแต่งคำประพันธ์ประเภทกลอนนิราศใน

ระหว่างการเดินทาง โดยตั้งชื่อนิราศให้มีความเกี่ยวข้องกับท่านผู้หญิงด้วย ได้แก่ นิราศพายุใจไปรอบโลก นิราศเลี้ยวเที่ยวท่องกับน้องแก้ว* และนิราศกลับไปกับท่านผู้หญิง (นิราศเปย์จิง) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความผูกพันของบุคคลทั้งสองเป็นอย่างดี

๒.๓ ชีวิตการทำงาน

หลังจากหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล สำเร็จการศึกษาจากต่างประเทศ และเดินทางกลับประเทศไทยแล้ว ท่านได้นำความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียน ประสบการณ์ในการทำงานและการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างที่อยู่ในประเทศอังกฤษและสวิตเซอร์แลนด์ มาก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศไทยนานัปการ ท่านได้ปฏิบัติงานทางด้านการศึกษามาโดยตลอด นอกจากจะเป็นกำลังสำคัญในด้านการศึกษาของประเทศไทยแล้ว ยังมีบทบาทในด้านการศึกษาระหว่างชาติอีกด้วย

เมื่อรับราชการ

เมื่อหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล กลับถึงประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ท่านต้องรีบไปรายงานตัวที่กระทรวงธรรมการ และเข้ารับราชการในกรมวิชาการ** กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ ในตำแหน่งอาจารย์ประจำกรมวิชาการ มีหน้าที่เกี่ยวกับการตรวจแบบเรียนต่าง ๆ ตามเสด็จพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าธานีนิวัต*** เสนาบดีกระทรวงธรรมการไปตรวจโรงเรียนตามหัวเมือง นอกจากนั้นยังมีงานเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย เช่น สอบภาษาไทยให้แก่สวามีศัคนยานันทบุรีเมื่อครั้งที่มาประเทศไทย และในปีนั้นท่านได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์เอก

---

* เรื่องนี้ท่านผู้หญิงคุณหญิงมาลา มาลากุล ณ อยุธยา ประพันธ์เป็นร้อยแก้ว ชื่อเรื่องว่า “เขื่อนดินกินคน”

** กรมวิชาการในครั้งนั้น คือ กรมอาชีวศึกษา ที่มีงานฝ่ายวิชาการของกรมสามัญศึกษารวมอยู่ด้วย ยังมีได้มีหน้าที่เหมือนกรมวิชาการในปัจจุบัน กรมวิชาการที่เรารู้จักกันอยู่ในเวลานี้ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยรวมงานด้านวิชาการจากกรมต่าง ๆ เข้าด้วยกัน และเพิ่มเติมหน่วยงานใหม่ขึ้นอีก

*** พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าธานีนิวัต เป็นพระราชธิดาพระองค์หนึ่งที่ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๕-๒๔๗๕ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลฯ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็น พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๔๗๑ (๒๗ พฤศจิกายน, ๒๕๑๘ : ๑๑)

ท่านได้ย้ายไปเป็นอาจารย์ในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๕ โดยได้รับมอบหมายให้สอนวิชาภาษาไทยและวิชาคณิตศาสตร์ในคณะอักษรศาสตร์ สอนวิชาภาษาอังกฤษในคณะวิทยาศาสตร์ และสอนวิชาภาษาไทยในคณะรัฐศาสตร์

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ ท่านได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกฝึกหัดครูมัธยมคณะอักษรศาสตร์* (คือคณะครูศาสตร์ในปัจจุบัน) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พร้อมกันนี้ได้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนมัธยมหอวังแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗) ซึ่งเป็นโรงเรียนสาธิตของแผนกฝึกหัดครูมัธยมและเป็นโรงเรียนสาธิตแห่งแรกในประเทศไทยด้วย

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้รับมอบหมายให้จัดตั้งโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย** เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๐ และได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการคนแรกของโรงเรียนนี้

ท่านได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมสามัญศึกษา (เดิม) ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ และอยู่ในตำแหน่งนี้ตลอดสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ (๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๕-๑๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๘) งานสำคัญในระหว่างดำรงตำแหน่งนี้ เช่น ผดุงฐานะครูให้สูงขึ้น สนับสนุนกิจการของโรงเรียนราษฎร์ เปิดโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายจนครบทุกจังหวัด ฯลฯ ในระหว่างนี้ยังดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาอยู่ด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง จนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๔๘๗ จึงพ้นตำแหน่งนี้มาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมสามัญศึกษาแต่เพียงตำแหน่งเดียว

ต่อมาหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการ และดำรงตำแหน่งนี้เป็นเวลานานถึง ๑๑ ปีเศษ (พ.ศ. ๒๔๘๘-๒๕๐๐) เป็นระยะที่ท่านได้ปรับปรุงเรื่องการศึกษามากที่สุด มีงานที่สำคัญ เช่น พัฒนางานด้านฝึกหัดครูมัธยมและฝึกหัด

---

* เรียกกันทั่วไปว่า ป.ม. จุฬา

** เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ รัฐบาลได้เปิดแผนการศึกษาแห่งชาติใหม่ ให้มีชั้นมัธยมสูงสุดเพียง ๖ ชั้น เมื่อจะเข้าอุดมศึกษาก็ให้ไปเข้าชั้นเตรียมอุดมคาม สาย เช่น เตรียมธรรมศาสตร์ เตรียมแพทย์ เตรียมนาหรือ ก็เรียนเพื่อเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ และโรงเรียนนาทหาร เป็นต้น สำหรับเตรียมอุดม เพื่อให้เข้าศึกษาในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ทรงธรรม บุญเรือง, ๒๕๒๔ : ๑๘)

ครูชั้นสูง ร่างแผนการศึกษาชาติเป็นครั้งแรก จัดตั้งโรงเรียนสตรีศิปทุมวันและโรงเรียนประถม
สตรีศิประธานมิตร พัฒนาการศึกษาประชาบาล ฯลฯ

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวง
ศึกษาธิการ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม ภายหลังจากการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๕๐๐ (จนถึง พ.ศ.
๒๕๐๑ กระทรวงวัฒนธรรมได้ยุบมารวมกับกระทรวงศึกษาธิการ) เป็นรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงศึกษาธิการอยู่ ๔ สมัย ต่อเนื่องกันเป็นเวลา ๑๑ ปีครึ่ง (พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๑๒) ช่วงเวลา
ดังกล่าวนี้ท่านได้ดำเนินการสำคัญ เช่น พัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคจนทัดเทียมกับส่วนกลาง
โครงการนี้มีผลสำคัญ ๒ เรื่อง คือ เกิดโรงเรียนมัธยมแบบประสมแห่งแรกขึ้นที่จังหวัด
นครราชสีมา และเกิดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกที่อยู่ในส่วนภูมิภาค

ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร (พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๔)
ขณะที่ยังดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการอยู่ งานสำคัญในตำแหน่งอธิการบดี
มหาวิทยาลัยศิลปากรคือ การจัดตั้งมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตนครปฐม บริเวณพระราชวัง
สนามจันทร์

นอกจากตำแหน่งทางราชการแล้ว หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ยังเคยดำรงตำแหน่ง
สำคัญอีกมากมาย เช่น เป็นราชบัณฑิตรุ่นแรกประเภทวรรณศิลป์สาขาวรรณคดีและภาษาศาสตร์
เป็นประธานกรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติ เป็นนายกสภามหาวิทยาลัยอีกหลายสถาบัน
 ฯลฯ

ในด้านการศึกษาระหว่างชาติ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล มีผลงานจำนวนมาก
เช่นกัน เช่น มีบทบาทสำคัญในกิจกรรมขององค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่ง
สหประชาชาติ (UNESCO) เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยไปประชุมนานาชาติหลายสิบครั้ง เป็นผู้
ริเริ่มการจัดตั้งองค์การ SEAMEO (Southeast Asian Ministers of Education Organization) เพื่อ
ร่วมมือช่วยเหลือกันในระหว่างรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการของประเทศต่าง ๆ ในเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ ฯลฯ

เมื่อเป็นข้าราชการบำนาญ

เมื่อหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นข้าราชการบำนาญ ตั้งกักระทรวงศึกษาธิการ
แล้ว ท่านยังคงรับภาระเป็นประธาน ที่ปรึกษา และกรรมการ ในคณะกรรมการต่าง ๆ ทั้งที่เป็นส่วน

ราชการในสังกัดของกระทรวงศึกษาธิการ และองค์กรอิสระ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อวิชาการและ
สาธารณประโยชน์ ทั้งนี้โดยมิได้รับค่าตอบแทนแต่ประการใด

ปริญญากิตติมศักดิ์ และเกียรติคุณที่ได้รับ

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์หลายสถาบันทั้งใน
ประเทศและต่างประเทศ นอกจากนั้นยังได้รับเกียรติคุณยกย่องจากหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะทาง
ภาษาและวรรณกรรม เช่น ศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ รับพระราชทานพระเกี้ยวทองคำใน
ฐานะผู้ส่งเสริมภาษาไทยดีเด่น รับรางวัลอาเซียนสาขาวรรณกรรม ได้รับการประกาศเชิดชูเกียรติ
เป็นปูชนียบุคคลด้านภาษาและวรรณกรรมไทย ฯลฯ

๒.๔ ผลงานชิ้นสำคัญ

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล นับได้ว่าเป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ และเป็นผู้มองการณ์ไกล
อย่างยิ่ง ผลงานอันเกิดจากความดำริ และเป็นผู้นำในการจัดดำเนินการให้เป็นไปตามความคิดสร้าง
สรรค์ของท่านมีอยู่หลายสิ่งด้วยกัน ซึ่งล้วนมีคุณค่าทางการศึกษา และสมควรที่จะรักษาไว้เป็น
สมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ ผลงานการสร้างสรรค์ของท่านที่สำคัญ คือ

ปฏิทินล้านปี

นอกจากหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล จะเป็นผู้มีความรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง
แล้ว ท่านยังมีความรู้อย่างมากในทางวิชาคณิตศาสตร์ ถึงแม้ท่านจะไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาทางด้านนี้
โดยตรง ท่านมีความสนใจในวิชาคณิตศาสตร์และปัญหาคณิตศาสตร์มาตั้งแต่เริ่มรู้ความ และต่อมา
เมื่อเข้าเรียนแล้วมักชอบได้คะแนนเต็ม และได้รับรางวัลอยู่เสมอ ท่านมีความรู้สึกเกี่ยวกับวิชา
คณิตศาสตร์ว่า “วิชาคณิตศาสตร์เป็นสิ่งที่มหัศจรรย์อันยิ่งใหญ่ เป็นสิ่งที่เข้าวนชวนใจ เป็นความ
มหัศจรรย์อย่างหนึ่ง และการแก้ปัญหาคณิตศาสตร์ได้เป็นความสนุกสนานในชีวิต” (ชค พันธ์ธรรม,
๒๕๓๘ : ๗)

ความสนใจในปัญหาคณิตศาสตร์นับตั้งแต่เยาว์วัยเป็นแรงผลักดันส่วนหนึ่งที่ทำให้
ให้หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล คิดค้นปฏิทินล้านปีขึ้น คือ มีเหตุการณ์หลายครั้งที่ทำให้ท่านต้องคิดค้น

หาวันที่ห่างจากปัจจุบันเป็นเวลาหลายร้อยปี* จนวันหนึ่งในราว พ.ศ. ๒๔๗๐ สมัยที่เรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด ท่านสามารถสร้างสูตรคำนวณได้ว่า วันที่เท่าไร เดือนอะไร ปีอะไร จะตรงกับวันใด เช่น วันจันทร์หรืออังคาร เรียกว่า ปฏิทินล้านปี และต่อมาท่านได้คิดค้นทำปฏิทินล้านปีสำเร็จรูป มีลักษณะเป็นแผ่นฝ้งเลื่อน (Slide rules) เพื่อหาวันเดือนปีดังกล่าวสำหรับผู้ที่ไม่ต้องการคิดเองจากสูตรคำนวณ และจัดทำขึ้นชุดเกด้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

ห้องสมุดเสียงแห่งแรกของไทย

ขณะที่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ ท่านได้ริเริ่มที่จะสร้างห้องสมุดเสียง (Sound Library) ขึ้น เพื่อเป็นบริการทางวิชาการด้านหนึ่งของแผนกห้องสมุด วิชา กงกะนันท์ ได้อธิบายถึงความเป็นมาของการสร้างห้องสมุดเสียงไว้ดังนี้

“เนื่องจากหม่อมหลวง ปิ่น มาลากุล มีคำริว่าเทคนิควิทยาในด้านการให้บริการทางเสียงมีทั่วโลกแล้ว หากได้นำมาใช้ในมหาวิทยาลัย นักศึกษาก็น่าจะได้ประโยชน์จากบริการเสียง ถ้าจัดระบบให้ดี”

(วิชา กงกะนันท์, สัมภาษณ์, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒)

ห้องสมุดเสียงนี้มีจุดมุ่งหมายหลักของการดำเนินงานเพื่ออนุรักษ์เสียงสำคัญต่าง ๆ ไว้เพื่อการศึกษาค้นคว้า และเพื่อเป็นอุปกรณ์การเรียนการสอน เนื่องจากหม่อมหลวงปิ่นมีแนวคิดที่ว่าบางครั้งหนังสือก็ไม่สามารถบันทึกเสียงพูดให้ถูกต้องได้ทั้งหมด ดังที่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้ขยายความไว้ในจดหมายจากเพื่อน ตอนหนึ่งว่า

* ตัวอย่างเหตุการณ์ เช่น ครั้งหนึ่งเมื่ออยู่ในพระราชสำนักพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์จะทรงเขียนพระรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งพระภูษาจะต้องเป็นสีตามวัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท่านไปค้นดูว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จฯ ออกจากอยุธยา เพื่อทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชา ตรงกับวันอะไรในรอบศักราช ตอนนั้นหม่อมหลวงปิ่นอายุได้ ๑๖ ปีเท่านั้น ท่านใช้เวลาหาคำตอบอยู่หลายวันก็ไม่ได้ผล เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสถามว่า “เสร็จหรือยัง” ท่านจึงเข้าไปกราบบังคมทูลว่าไม่ทราบคำตอบ พระองค์มีรับสั่งว่า “ฉันรู้แล้วว่าวันนั้นเป็นวันอะไร” (พระรณงาม แอ้มบุญเรือง และพันทิพา สุทธิลักษณ์, ๒๕๑๐ : ๘) จากเหตุการณ์ครั้งนี้ จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงใช้วิธีการกระตุ้นให้รู้จักศึกษาค้นคว้านั่นเอง

“เรื่องภาษานั้น ภาษาพูดเกิดก่อน ส่วนตัวอักษรที่เรียกว่าหนังสือมันเป็นเครื่องบันทึกเสียงที่มนุษย์พูดกันเท่านั้น ผมยังเห็นต่อไปอีกว่า หนังสือทั่วโลกไม่สามารถบันทึกเสียงพูดให้ถูกต้องได้แม้แต่ภาษาเดียว ฉะนั้น เครื่องมือใหม่นี้แหละ จะเป็นหนังสือของสากลแน่นอน หนังสือไทยเรามีเสียงมากก็จริง แต่ไม่สามารถคุ้มครองให้ภาษาไทยปราศจากความวิบัติได้ดังที่กล่าวกันมากในหมู่ปัญญาชนทุกวันนี้... ขอให้รีบดำเนินการ... ให้เรียบร้อยเป็นหลักฐานเถิด เพราะผมเห็นมีทางเดียวที่จะแก้ความวิบัติของภาษาไทยเราได้”

(หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล, ๒๕๑๕ : ๒๓)

แถบเสียงที่เก็บและจัดเป็นหมวดหมู่ในห้องสมุดเสียงมีหลากหลายประเภท ได้แก่ พระบรมราชาบาท พระราชดำรัสพระราชทานในโอกาสต่าง ๆ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่หายาก เช่น พระสงฆ์จากสังคายนาพระปริตร อนุสรณ์ของบุคคลสำคัญ เช่น บัณฑิตเนห์รูและมหาตมคานธี เพลง คนตรี โขน ละคร มหาอุปรากร ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ บทเรียนภาษาต่างประเทศเพื่อใช้ฝึกการฟังและการพูด ปฏิทินเสียง (หมายถึงปฏิทินด้านปีซึ่งบริการทางเสียง) ฯลฯ

การมีห้องสมุดเสียงเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา ได้รับความสนใจจากนักการศึกษา และสถาบันต่าง ๆ อย่างมาก เห็นได้จากการที่ห้องสมุดอื่น ๆ ได้จัดให้มีการทำห้องสมุดลักษณะนี้ขึ้น เช่น ห้องสมุดดนตรี นอกจากนี้ตามสถาบัน และหน่วยงานต่าง ๆ ยังได้มีนโยบายในการจัดเก็บข้อมูลทางด้านเสียงมากขึ้น จึงถือได้ว่าการริเริ่มให้มีบริการทางเสียงได้รับความสำเร็จเป็นอย่างดีและยังขยายผลไปสู่สังคมในวงกว้างอีกด้วย

วิทยุศึกษา

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔-๒๔๘๘ ซึ่งเป็นช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ โรงเรียนหลายโรงเรียนถูกปิด หรือมีการอพยพเคลื่อนย้ายกระจัดกระจายกันไป ทางรัฐบาลจึงได้มีการใช้วิทยุสอนนักเรียนเพื่อให้ได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ต่อมาเมื่อหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ดำรงตำแหน่งเป็นปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ท่านเล็งเห็นว่า นอกจากจะใช้วิทยุสอนนักเรียนในยามสงครามแล้ว ควรได้ใช้วิทยุเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาในยามสงบด้วย อีกทั้งที่วิทยาลัยเทคนิคทุ่งมหาเมฆได้เปิดสอนวิชาช่างวิทยุขึ้น จึงเป็นประโยชน์อีกทางหนึ่งในการฝึกอาชีพทางด้านเทคนิค และฝึกคนที่จะใช้ต่อดังกล่าวให้เป็นประโยชน์แก่สังคม ท่านจึงมีความคิดที่จะจัดตั้งสถานีวิทยุส่งกระจายเสียงขึ้น

และเสนอเรื่องนี้ไปยังรัฐบาล แล้วคณะรัฐมนตรีจึงได้อนุมัติให้กระทรวงศึกษาธิการจัดตั้งสถานีวิทยุศึกษาขึ้นที่วิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ ให้ใช้ชื่อสถานีวิทยุว่า “สถานีวิทยุศึกษา” เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า “Education Broadcasting Station of Thailand” ตามมติของคณะกรรมการบริหาร

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ท่านทูตและติดตามงานอย่างใกล้ชิด ท่านมีนโยบายที่จะ “บูรณาการ” การใช้สื่อมวลชนนี้ให้เข้าไปในระบบการศึกษา (อัมพร มีสุข, ๒๕๓๐ : ๘๑) จึงได้วางโครงการและแผนงานรวมทั้งแผนปฏิบัติการขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเผยแพร่ความรู้ ความคิด ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ให้แก่นักเรียนและประชาชนได้รับทราบ

บุคคลที่เข้ามาช่วยทำงานให้กับวิทยุศึกษาในระยะแรกที่เป็นระยะทดลอง ซึ่งเป็นเวลาประมาณ ๔ ปี ส่วนหนึ่งมาจากข้าราชการในกระทรวงศึกษาธิการ ทั้งที่เป็นการประจำ และชั่วคราวชั่วคราว และบุคคลอื่น ๆ ที่ล้วนเป็นผู้มีคุณวุฒิ และมีความรู้ อาทิ ม.ร.ว. สายสิงห์ (สวัสดิวัฒน์) ศิริบุตร ท่านผู้หญิง ม.ร.ว.สุประภาดา เกษมสันต์ ดร.วิจิตร ศรีस्थำน เป็นต้น

รายการที่ออกอากาศมีประเภทบทความ รายการสำหรับเด็ก รายการดนตรีไทยและสากล โดยการแสดงดนตรีนั้นนอกจากจะเชิญบรมครูทางดนตรีมาแสดงแล้ว ยังเปิดโอกาสให้โรงเรียนต่าง ๆ เปลี่ยนเวรกันมาแสดง เช่นเดียวกับที่คณะครูและคณะนักเรียนจากสถานศึกษาทุกระดับ ได้รับเชิญมาจัดการแสดงต่าง ๆ โดยเฉพาะละคร นอกเหนือจากคณะละครที่เล่นให้กับทางสถานีอยู่เป็นประจำ นอกจากนั้นยังจัดเวลาให้ทางครูสภาสอนวิชาชุดครูระดับต่าง ๆ เพื่อช่วยส่งเสริมวิทยฐานะของครู และยังมีรายการอื่น ๆ เช่น รายการวิทยุปริทรรศน์ และรายการเขียนวิทยุศึกษา เป็นต้น

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล นอกจากจะเป็นกำลังใจให้ลูกน้องซึ่งส่วนมากเป็นลูกศิษย์ของท่านด้วยวิธีการต่าง ๆ แล้ว ท่านยังเขียนบทกระจายเสียง และควบคุมการแสดงละครวิทยุเป็นจำนวนมาก ที่น่านำมากล่าวก็คือ ละครเรื่อง “สุวรรณปัญญา” ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ของชาววิทยุศึกษาที่ท่านเชิญ ฯพณฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้แก่ พลเอกมังกร พรหมโยธี มาเล่นเป็นตัวเอกคือเป็น “ท่านผู้ใหญ่” คอนไปตรวจราชการด้านการศึกษาในชนบท และเชิญท่านรองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ คือ นายนาถ เทพหัสดิน ณ อยุธยา มาแสดงเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด ละครเรื่องนี้ออกอากาศทางสถานีวิทยุศึกษาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ ละครเรื่องนี้และเรื่องอื่น ๆ ที่ท่านจัดแสดงที่สถานีวิทยุศึกษา ล้วนแต่แสดงออกถึงปรัชญาทางการศึกษา และความเป็นนักการศึกษาที่ยิ่งใหญ่ของท่าน

การดำเนินงานของสถานีวิทยศึกษาประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี แม้จะมีปัญหาเรื่องงบประมาณอยู่บ้างในระยะแรก แต่ก็ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทำให้บรรลุผลตรงตามเป้าหมาย และสามารถขยายผลไปสู่ห้องเรียน ด้วยการจัดให้มีวิทยุโรงเรียนเพื่อเป็นอุปกรณ์ และส่งเสริมคุณภาพของการเรียนการสอนให้แก่นักเรียนและครู โดยเฉพาะโรงเรียนในชนบทและท้องถิ่นทุรกันดาร นอกจากนี้การใช้วิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา ยังได้รับความร่วมมือจากต่างประเทศ ตลอดจนองค์การของสหประชาชาติ ในด้านของการฝึกอบรมบุคลากร และให้อุปกรณ์ที่จำเป็น ส่งผลให้โครงการนี้เป็นที่ยอมรับ และมีชื่อเสียงในระดับนานาชาติด้วย เช่น ได้รับรางวัลในการประกวดรายการวิทยุโรงเรียนระดับโลกที่ประเทศญี่ปุ่น ใน พ.ศ. ๒๕๐๑

จะเห็นได้ว่า งานทางด้านวิทยุกระจายเสียงเพื่อการศึกษา ได้ดำเนินการก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ จากจุดเริ่มต้นในการก่อตั้งสถานีวิทยศึกษาไปสู่วิทยุโรงเรียน ซึ่งได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติ จนในปัจจุบันได้พัฒนาขึ้นเป็นสถานีวิทยโทรทัศน์เพื่อการศึกษา กรมการศึกษา นอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ตั้งอยู่ที่ถนนศรีอยุธยา เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร

หอวชิราวุธานุสรณ์

จากการที่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล มีความผูกพันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมาก ท่านจึงมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระองค์ และจัดทำขึ้นเพื่อเป็นการเชิดชูพระเกียรติอยู่เสมอ ในระหว่างที่ท่านทำงานอยู่ในกระทรวงศึกษาธิการ ท่านได้สนับสนุนให้มีการพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเฉพาะบทละครพระราชนิพนธ์จำนวนหลายเรื่อง และภายหลังจากที่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล พ้นจากตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากรแล้ว ท่านได้อุทิศทั้งกำลังกาย กำลังใจ และกำลังทุนทรัพย์ ในการศึกษาค้นคว้าพระราชประวัติและพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อันไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย ท่านพบว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่องราวต่าง ๆ ไว้นับจำนวนมาก แต่งานพระราชนิพนธ์เหล่านั้นกระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ จึงน่าจะได้มีการเก็บรวบรวมงานพระราชนิพนธ์ ไว้ ณ ที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะ เพื่อการอนุรักษ์มรดกของชาติที่สำคัญนี้ไว้ ดังนั้นหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล จึงมีดำริที่จะสร้างหอวชิราวุธานุสรณ์ขึ้น เพื่อให้หอนี้เป็นทั้งสถานที่รวบรวมพระราชนิพนธ์ และเรื่องที่เกี่ยวข้อง และเป็นหน่วยงานเผยแพร่งานพระราชนิพนธ์ดังกล่าว (สุจิตรา ศิริไพบูลย์ และอัมพร ศุภเกษม, ๒๕๓๘ : ๑๑-๑๘) โครงการนี้ได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาล โดยมอบให้กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการ เพื่อเปิดให้ประชาชนเข้าใช้บริการรวมทั้งการวิจัยได้

อาคารหอวิชาฐานุสรณ์ตั้งอยู่ในบริเวณหอสมุดแห่งชาติ ถนนสามเสน กรุงเทพมหานคร ได้เริ่มเปิดดำเนินการในวันพระราชสมภพครบ ๑๐๐ ปีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๒๔ โดยหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้รับการแต่งตั้งจากกระทรวงศึกษาธิการให้เป็นประธานกรรมการหอวิชาฐานุสรณ์ และมีคณะกรรมการเพื่อวางนโยบาย และสนับสนุนกิจการต่าง ๆ ของหอวิชาฐานุสรณ์ นอกจากนี้ ท่านยังดำรงตำแหน่งประธานมูลนิธิพระบรมราชานุสรณ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในเมืองแรกด้วย ต่อมาได้กราบทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงดำรงตำแหน่งองค์ประธานมูลนิธิ และหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้รับพระกรุณาแต่งตั้งเป็นรองประธานคนที่ ๑ ปฏิบัติงานแทนองค์ประธานครบจนถึงอสัญกรรม

งานเผยแพร่พระราชนิพนธ์ และพระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ดำเนินการในหลายรูปแบบ ได้แก่ การจัดตั้งห้องสมุดเพื่อเป็นการรวบรวมงานพระราชนิพนธ์ การสนับสนุนให้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัย การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ การจัดกิจกรรมทางด้านวิชาการ เช่น การจัดให้มีการประชุม ปาฐกถา และการจัดนิทรรศการในเรื่องที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังได้จัดให้มีการแสดงละครจากพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยได้รับความร่วมมือจากโรงเรียนต่าง ๆ ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย

การพัฒนาหอวิชาฐานุสรณ์ ได้ดำเนินการเรื่อยมานับตั้งแต่ได้เริ่มก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ จนถึงปัจจุบันนี้ และมีแผนการที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าในด้านวิชาการต่อไปในอนาคต แม้ว่าผู้ริเริ่มก่อตั้งคือหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้ล่วงลับไปแล้ว แต่ปณิธานของท่านก็ได้รับการสานต่อเป็นอย่างดี หอวิชาฐานุสรณ์จึงเป็นสถานที่ที่อำนวยความสะดวกให้กับเยาวชน นักเรียน นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจ รวมทั้งเป็นอนุสรณ์สถานให้รำลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระปรีชาสามารถและได้บำเพ็ญพระราชกรณียกิจอันเป็นคุณประโยชน์ต่อประเทศชาตินานัปการ

๒.๕ การประพันธ์

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล มีผลงานด้านการประพันธ์เป็นอันมาก ทั้งงานด้านวิชาการ สารคดี บทละคร กวีนิพนธ์ และเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ท่านมีบทบาทอย่างยิ่งในด้านการส่งเสริมงานทางด้านอักษรศาสตร์ มีความปราดเปรื่องและเชี่ยวชาญทางด้านวรรณศิลป์ ดังที่ฐะปะนีย์ นาครทรรพ ได้แต่งคำประพันธ์สรรเสริญ ไว้ว่า

“ฯพณฯ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล อิกขาณูการประพันธ์วรรณศิลป์ เจริญรอยยุคลบาทภูมิินทร์ พระมงกุฎเกล้าฯ เจ้าสยาม บทละครหลากหลายเรื่องเรื่องนาม ชนชั้นวันรสบทประพันธ์ ท่านแต่งกาพย์กลอน โคลงฉันท ก่อเกิดประ โยชนียินยง แนวคิดสร้างสรรค์สูงส่ง หวังเพื่อเกื้อหนุนคุณธรรม ฝากไว้ในโลกวรรณกรรม ชีพต้นเลื่องชื่อลือชา”	เกริกก้องเกียรติคุณ พระจอมเมริน กวีพจน์งดงาม ถือสารสำคัญ ด้วยเจตน์จำนง คุณค่าเลิศล้ำ
--	---

(ฐะปะนีย์ นาครทรรพ, ๒๕๓๐ : ๒๕๔๔)

คำเนียรอยตามพระยุคลบาทสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้มีโอกาสรับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่เยาว์วัย ท่านจึงได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากพระองค์หลายด้าน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงสอนการแต่งคำประพันธ์ประเภทโคลงสี่สุภาพ โดยทรงเขียนแผนผังฉันทลักษณ์ด้วยหมึกสีแดงพระราชทานลงในบทโคลงที่หม่อมหลวงปิ่นแต่งไว้ เหตุดังกล่าวทำให้หม่อมหลวงปิ่นระลึกถึงและซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณอันสิ้นเกล้าฯ อยู่เสมอ จึงได้เขียนไว้ในหนังสือ คำประพันธ์ร้อยเรื่อง ว่า

“หัวใจยังเดินอยู่	ตราบใด
ข้าพระบาทมีใจ	คืนเดิน
รำลึกถึงพระคุณใน	อดีต
ยามสุขทุกข้ไปเว้น	ว่างเกล้ากตัญญู
รู้คุณที่พระเกื้อ	แต่กาล ก่อนนา
องค์พระปรมาจารย์	ปราชญ์เจ้า

* ดูเพิ่มเติมในหน้า ๒๒

มหาธีรราชชนาน	นามขัตติยศพนอ
ทรงตั้งสอนไต่เกล้า	ก่อนครั้งยังเยาว์
เอางานก้มกราบได้	แบบโคลง สีนอ
โทเอกสัมผัสโยง	อยู่ไซร์
นับเป็นพระราชโอง	การครัด
ให้แต่งโคลงสี่ได้	ตั้งเส้นสีแดง
แรงครูอยู่เร่งให้	ใจหาญ
การประพันธ์เป็นงาน	ตื่นตื่น
ชีวิตเปรียบอุทยาน	ยังสุข
ชั่วชีพยัง ไปวัน	ว่างเกล้ากตัญญู”
	(หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล, ๒๕๐๕ : ๑)

อาจกล่าวได้ว่า บุคคลสำคัญที่มีส่วนหล่อหลอมและส่งเสริมให้ท่านมีใจรักการเขียนหนังสือ แต่งหนังสือ และได้มีโอกาสแสดงความสามารถด้านนี้ก็คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั่นเอง ดังที่เชื้อ ตตะเวทิน ได้กล่าวถึงหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ว่า

“ในปฐมวัยหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นมหาดเล็กของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยเล่าไว้ในหนังสือรวมกวีนิพนธ์ของท่านเล่มหนึ่งว่า เคยได้รับพระมหากรุณาธิคุณ ทรงสอนวิชาแต่งโคลงสี่สุภาพให้ ฉะนั้นถ้าพูดอย่างธรรมดา ๆ ก็ว่า หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นศิษย์สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ในทางกวีนิพนธ์นั่นเอง แต่อันที่จริงควรจะเรียกรวมได้ว่า เป็นศิษย์ทางแต่งหนังสือจะถูกต้องมากกว่า เพราะหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล แต่งหนังสือแทบทุกชนิด กวีที่เป็นศิษย์พระเจ้าแผ่นดินมีกี่คน”

(เชื้อ ตตะเวทิน, ๒๕๑๕ : ๕๘)

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่เสมอ พระองค์มีพระบรมราชานุญาตให้ท่านแก้ไขต้นฉบับลายพระหัตถ์ในบทละครพระราชนิพนธ์ที่ทรงมอบหมายให้ท่านเก็บเอาไว้ได้ ถ้าทรงเลอพระราชนิพนธ์ผิดไป เช่น ควรใส่สระอุ แต่ทรงใส่สระอิ นอกจากนั้นยังทรงแต่งตั้งหม่อมหลวงปิ่นให้เป็นบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิตผู้หนึ่งในจำนวน ๕ คน นับว่าการทำงานในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายดังกล่าว นั้นเป็นก้าวแรกของการฝึกฝนในด้านการเป็นนักเขียนของท่าน

ในระหว่างที่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล อยู่ในพระราชสำนักพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านได้เรียนรู้ และได้รับการฝึกหัดอบรมทางการละครมากที่สุด พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมอบหมายให้ท่านเก็บพระราชนิพนธ์บทละครไว้ “เรียกเรื่องใดเมื่อใดให้เอามาให้” ซึ่งท่านเขียนเอาไว้ว่า

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ให้ข้าพเจ้าอ่านไทยเป็นประจำ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๒ คือพอทรงพระราชนิพนธ์เรื่องใดเสร็จก็พระราชทานมาให้ข้าพเจ้า เพื่อให้ดูเสียก่อน อีกไม่ช้าให้มาอ่านให้ฟังที่โต๊ะเสวย บางเรื่องก็ยาวมาก ทรงพระราชนิพนธ์ไปทีละ ๕-๖ ตอน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อ่านให้ฟังก่อน แล้วก็ทรงพระราชนิพนธ์ต่อ เช่น เรื่องแมลงป่องทอง เป็นต้น”

(หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล, ๒๕๓๕ : ๒๑-๒๘)

ในด้านการแสดงละคร หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เคยแสดงละครพระราชนิพนธ์ทั้งละครร่ำและละครพูด รวม ๑๓ เรื่อง ได้แก่ หนามขอกเอาหนามบ่ง วิวาหระสมุท พระเกียรติรด ดอนดินและดอนปลาย นินทาสโมธ หวังใจนักรบ โพงพาง ด้อนรับตุก ถ่ามดี หาโล่ห์ ชวีราช สร้อยคอไข่มุกด์ และเนตรพระอิศวร (กัญญวัณน์ เวชศาสตร์, ๒๕๓๕ : ๑๒๘) นอกจากนี้ ท่านเคยได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าชุดละครปริศนา ที่เรียกว่า คัมภีร์ แครมโบ* หลายครั้ง และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้ทรงมอบหมายให้แทนพระองค์ในหน้าที่ผู้กำกับการแสดงและผู้กำกับเวทีละครพระราชนิพนธ์เรื่องกุศโลบายด้วย (กัญญวัณน์ เวชศาสตร์, ๒๕๓๕ : ๑๒๗-๑๒๘)

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้เรียนรู้และมีความผูกพันในด้านงานละครนับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีพระชนม์ชีพอยู่ และแม้ว่าพระองค์เสด็จสวรรคตไปแล้ว หม่อมหลวงปิ่นก็ไม่เคยละทิ้งงานละคร ท่านชอบที่จะเขียนบทละครเมื่อมีเวลาว่าง หรือได้รับ

* คัมภีร์ แครมโบ เป็นวิธีการหนึ่งในการฝึกซ้อมตัวละครของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระองค์ได้ทรงพัฒนา Dumb Crambo ของอังกฤษ มาเป็นละครปริศนาของไทย วิธีการเล่นคือ แบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายละ ๒๐-๓๐ คน เรียกว่า ฝ่าย ก และฝ่าย ข ก็ได้ ฝ่าย ก แสดงละครปริศนา คือเดิอกภาษิตหรือคำพังเพย ซึ่งตามปกติจะประกอบด้วยคำ ๔ คำ มาแสดง ๔ เรื่อง ให้มีความหมายถึงคำ ๔ คำนั้น ตามลำดับ โดยไม่บอกออกมาว่าอะไร เสด็จแล้วแสดง “รวมคำ” เป็นเรื่องที่ ๕ ให้มีความหมายตรงกับภาษิตหรือคำพังเพยนั้น จบแล้วฝ่าย ข ก็ทายว่าภาษิตหรือคำพังเพยนั้นคืออะไร ถ้าทายผิดก็อาจแสดง “รวมคำ” ใหม่ให้ฝ่าย ข เสร็จแล้วฝ่าย ข ก็แสดงให้ฝ่าย ก ทายบ้าง ผู้ที่จะเป็นหัวหน้าชุดละครจะได้รับการแต่งตั้งล่วงหน้า ๒๔ ชั่วโมง เพื่อจะได้มีเวลาไปคิดหาภาษิตและเตรียมการต่าง ๆ (พรธงาม ชัยบุญเรือง และพันทิพา สุทธิลักษณ์, ๒๕๓๐ : ๑๔)

การขอจากบุคคลหรือสถาบันหลายแห่งให้แต่งตั้งสำหรับการแสดงละครในโอกาสต่าง ๆ ท่านจึงมีความผูกพันกับงานละครจนกระทั่งวาระสุดท้ายของชีวิต

จากการที่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล มีความจงรักภักดี และเทิดทูนในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างสูงยิ่ง ท่านจึงมีใจรัก และสนใจในด้านอักษรศาสตร์เช่นเดียวกับที่พระองค์ทรงสนพระทัย และชอบที่จะดำเนินรอยตามพระยุคลบาท ทั้งในด้านงานละครและการประพันธ์ประเภทอื่น ๆ กอปรกับที่ท่านได้ฝึกฝน และหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเองเรื่อยมา จึงทำให้มีผลงานวรรณกรรมประเภทบทละครหลายเรื่อง และยังมีผลงานวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ เป็นจำนวนมากไม่น้อย กล่าวได้ว่า หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล มีชีวิตอยู่กับการประพันธ์เรื่อยมาจนเกือบตลอดอายุขัย

วรรณกรรมของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล

ผลงานวรรณกรรมของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล มีมากมายหลากหลายประเภทด้วยกัน ท่านได้เริ่มแต่งคำประพันธ์เมื่ออายุได้ประมาณ ๑๓ ปี ท่านเขียนเล่าไว้ในอัตชีวประวัติว่า วันหนึ่งนายจ่าขวด* กับท่านเขียนโคลงสี่สุภาพซ้ำ ๆ แลกกัน เช่น

“นวนคใหญ่ท่านนวนคโง้ง   งามตา
พอรุณภรรยา   นวนคชี้”

ฯลฯ

(หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล, ๒๕๓๕ : ๒๐)

แต่โคลงที่แต่งนั้นผิดเพี้ยนไป เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทอดพระเนตร จึงทรงสอนด้วยการเขียนแบบโคลงสี่สุภาพที่ถูกต้องพระราชทานให้ ซึ่งหม่อมหลวงปิ่นถือว่าเป็นพระมหากรุณาที่พระราชทานอันมีค่ายิ่ง

บทประพันธ์ของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ที่แต่งเป็นเรื่องสมมุติ แก่ที่สุดเท่าที่มีผู้ค้นได้ คือ “นิราศปักขังไต้” (มณีปิ่น พรหมสุทธธีร์ภัม, ๒๕๓๕ : ๑๕๕) แต่งด้วยโคลงสี่สุภาพ เล่าเรื่องการตามเสด็จประพาสปักขังไต้ ๔ จังหวัด คือ เพชรบุรี ชุมพร ระนอง และภูเก็ต บทประพันธ์ที่

* นายจ่าขวด คือ นายป้าฉิม ไกรฤกษ์ เป็นนักเรียนมหาดเล็กรับใช้รุ่นแรก

ถ้าเป็นที่สองรองลงมา คือ โคลงที่ท่านแต่งไว้ที่หาดเจ้าสำราญ เมื่อปี ๒๔๖๑ ตอนนั้นท่านมีอายุราว ๑๖-๑๗ ปี โคลงบทนี้มีว่า

“พิศถึงน้องรัก	มากมาย
พี่จึงส่งจดหมาย	คู่น้อง
น้องคงอยู่สบาย	ทุกทุก วันนา
ทุกอย่างอย่าขัดข้อง	อย่าได้จุ่นใจ”

(มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, ๒๕๓๘ : ๑๕๕)

เมื่อหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล อายุได้ ๒๑ ปี ขณะที่กำลังศึกษา ณ ต่างประเทศ ได้เขียนเรื่องลงหนังสือพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ โดยเขียนข่าวเกี่ยวกับมหาวิทยาลัย เขียนเกี่ยวกับมหาอุปรากรเรื่อง Faust และเรื่อง Everlasting Calender ส่วนเรื่องประเภทบทละครและเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานั้น ท่านเริ่มเขียนเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๖-๒๔๗๘

หากจะแบ่งประเภทผลงานวรรณกรรมของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ออกเป็นหมวดหมู่ สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ดังนี้ คือ

๑. บทละคร
๒. กวีนิพนธ์
๓. บทความ และปาฐกถา

๑. บทละคร

ในบรรดางานเขียนมากมายหลายประเภทของท่าน ซึ่งมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ทั้งวิชาการ สารคดี และบันเทิงนั้น ท่านชอบเขียนบทละครเป็นอันดับหนึ่ง บทละครของท่านมีประมาณ ๖๕ เรื่อง บทละครเรื่องแรก ได้แก่ เรื่องเจ้าหญิงกับคนตัดไม้ แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ ในจำนวนนี้บางเรื่องท่านคิดเค้าโครงเรื่องเอง บางเรื่องแปลจากพระราชนิพนธ์ภาษาอังกฤษในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และบางเรื่องได้เค้าโครงมาจากบทละครภาษาต่างประเทศบ้าง จากวรรณกรรมไทยที่ผู้อื่นเขียนบ้าง นอกจากนี้ท่านยังได้แต่งบทละครภาษาอังกฤษด้วย

รายชื่อบทละครของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล มีดังนี้

ก. บทละครที่ประพันธ์ขึ้นเอง เรียงตามลำดับที่แต่งก่อนหลัง มี ๒๘ เรื่อง คือ

๑. พวงมาลัย
๒. หัวใจทอง
๓. ยังเป็นรอง
๔. อหรีบราตรี
๕. หางว่าว
๖. ข่าวดี
๗. ฤๅฉณปัญญา
๘. ยาม่า
๙. ประสะบการณีกถางมหาสมุทร
๑๐. เมื่อรักจริง
๑๑. ตามมากกว่าห้า
๑๒. เทพธิดาสาริด
๑๓. งานฉลอง ๒๕ ศตวรรษ ของพุทธศาสนาที่อินเดีย
๑๔. ไปสวนฤๅพินิ
๑๕. ต่องแก่งแม่ปิง
๑๖. ใจโตไม่เดียด
๑๗. เทียวกรุงเทพฯ
๑๘. ทวาทศาน (บทละครคำกาพย์)
๑๙. เงินหาย
๒๐. A SCHOOL IN THE VILLAGE
๒๑. ตามเกดอ
๒๒. ดินแดนของพระพุทธองค์
๒๓. อันความกรุณาปรานี
๒๔. ความเมตตาการุญค้ำจุนโลก
๒๕. เงินหาย ๓ บาท
๒๖. ตามมากกว่าห้า คำโคลง (บทละครคำโคลง)
๒๗. กรุงรัตนโกสินทร์
๒๘. ขมเสวนา (กลอนบทละคร)

- ข. บทละครที่แปลจากบทละครภาษาอังกฤษพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียงตามลำดับที่แปลก่อนหลัง มี ๑๖ เรื่อง คือ
๑. ภรรยาข้าราชการสำคัญ (จากเรื่อง A Statesman's Wife)
  ๒. จับเตี๊ยะ (จากเรื่อง The Man in Khaki)
  ๓. ช่างทอน (จากเรื่อง The Eliminists)
  ๔. ฝูงคักแคน (จากเรื่อง The Locust)
  ๕. ผีจริง ๆ (จากเรื่อง The Real Ghost)
  ๖. ยาม (จากเรื่อง Taming of Uncle Gideon)
  ๗. ผู้กักตื (จากเรื่อง Traitor)
  ๘. ชื่อว่าอารี (จากเรื่อง Evelyn)
  ๙. เขี้ยวตั้งคม (จากเรื่อง Plotters and Victims of Mildred's Love Story)
  ๑๐. โองการพระผ่านฟ้า (จากเรื่อง The King's Command)
  ๑๑. จับย้ายเตี๊ยะบิลลี่ (จากเรื่อง How Billy Strangway was Captured [A Bicycle Story])
  ๑๒. โชคหมุนเวียนเปลี่ยนไปได้ทุก ๆ วัน (จากเรื่อง A Turn of Fortune's Wheel a Sketch in Six Scenes)
  ๑๓. พี่นา (จากเรื่อง Sir Herbert's Reward)
  ๑๔. อิชามบต (จากเรื่อง Isabelle)
  ๑๕. เจ้าตากสิน (จากเรื่อง Chao Tak Sin)
  ๑๖. หลานเขยของคุณป้า
- ค. บทละครที่แปล หรือดัดแปลงจากเรื่องอื่น ๆ เรียงตามลำดับที่แต่งก่อนหลัง มี ๒๑ เรื่อง คือ
๑. เจ้าหญิงกับคนตัดไม้ (จากเรื่อง The Princess and the Woodcutter ของ A.A. Milne)
  ๒. พิมพ์พิโต (จากเรื่อง Man and Superman ของ George Bernard Shaw)
  ๓. ดวงคารา (จากเรื่อง อิน ปอร์ด ของ ฮาโรลด์ ซิมพสัน)
  ๔. การเมืองเรื่องรัก (จากเรื่อง Affairs of State ของ Louis Verneuil)
  ๕. ทานชีวิด (เขียนตามเรื่องของ ท.เลียงพิบูลย์)
  ๖. คนมีบาป (เขียนตามเรื่องของ ท.เลียงพิบูลย์)
  ๗. อนิจจาคุณพ่อ (จากเรื่อง The dear departed ของ สแตนลีย์ เฮาดัน)

๘. หงส์ทอง (จากเรื่อง Le Lac des Cygnes ของ Piotr Ilich Tchaikovsky เป็นบทร้องตั้งคิด)
๙. หนีชีวิต (เขียนตามเรื่องของ ท.เลียงพิบูลย์)
๑๐. ลูกสาวเจ้าของบ้าน (เขียนตามเรื่องของ ท.เลียงพิบูลย์)
๑๑. รัชดาหงส์แห่งคูตติธานี (จากเรื่อง Turandot เป็นบทร้องตั้งคิดต่อจากเรื่อง หงส์ทอง)
๑๒. Somsak in Trouble (จากเรื่อง Somsak in England ของ Michael Smithies)
๑๓. มนุส โส ติ (จากเรื่อง Jedermann ของ Hugo von Hofmannsthal ตามบทภาษาอังกฤษชื่อ The Salzburg Everyman ของ M.E. Tafler)
๑๔. ง่ายนิดเดียว (จากเรื่อง How Easy ของ Thomas Cain)
๑๕. ชกกระบุง คำโคลง (จากเรื่อง ของขวัญปีใหม่ ๒๕๑๘ ของ ท. เลียงพิบูลย์)
๑๖. มาตามบัคเตอร์ฟลาย
๑๗. เกาะแก้วพิศดาร (จากเรื่อง His Excellency the Governor ของ Robert Marshall)
๑๘. เรื่องของครูคนหนึ่ง (จากชีวประวัติความเป็นครูเรื่อง ครูใหญ่ด้วงเล็ก ของ คุณหญิงบุญเจือ ไชยภักดิ์)
๑๙. สารสวาสดี (แปลจากภาษาอังกฤษ)
๒๐. ดำนานหญ้าคา (แต่งขึ้นตามที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล่าเรื่องไว้ว่าสู้กับมัทนะพาธา แต่ยังมีได้ทรงแต่งเป็นบทร้อง)
๒๑. ชกกระบุงทำนองเสนาะ

บทร้องที่ น่าจะถือว่าประสบความสำเร็จมากที่สุดก็คือ เรื่องการเมือง เรื่องรัก บทร้องเรื่องนี้ท่านได้ดัดแปลงมาจากบทร้องเรื่อง Affaire of State ของ Louis Vermeil ชาวฝรั่งเศส มีสถิติว่าได้มีผู้นำบทร้องนี้ไปแสดงแล้ว ๑๕ ครั้ง (พรรณงาม เข้มบุญเรือง, ๒๕๓๘ : ๖๔)

บทร้องเรื่องสามเกลอมีความพิเศษคือ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้แต่งขึ้นเพื่อพูดเกล้าๆ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ มีบันทึกทำบทร้องว่า เรื่องการศึกษาประชาชนและการขยายการ

ศึกษาภาคบังคับเป็นเหตุผลสำคัญที่มุ่งใจให้ท่านแต่งบทละครเรื่องนี้ขึ้นเผยแพร่ในวโรกาสมงคลนั้น

บทละครของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้มีผู้นำไปเล่นในโอกาสต่าง ๆ อยู่เสมอ ทั้งที่ท่านจัดแสดงเอง และบุคคลอื่นนำไปเล่น โดยบทละครของท่านมักส่งเสริมในด้านคุณธรรม และจริยธรรมเป็นส่วนใหญ่

๒. กวีนิพนธ์

กวีนิพนธ์ หรือบทประพันธ์ร้อยกรองของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทโคลง กลอน และกาพย์เป็นส่วนใหญ่ ที่แต่งด้วยฉันทมีน้อย ผลงานประเภทกวีนิพนธ์นี้นับว่ามีเป็นจำนวนมาก มีทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา จริยธรรม การท่องเที่ยว และเบ็ดเตล็ด โดยบทประพันธ์ที่แต่งขึ้นส่วนหนึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ทางวิทยุศึกษา และอีกส่วนหนึ่งแต่งขึ้นเนื่องในโอกาสต่าง ๆ หรือเมื่อมีสิ่งมากระทบใจ

ในฐานะที่ท่านเคยดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงศึกษาธิการเป็นเวลาถึง ๑๑ ปี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการถึง ๔ สมัย และเป็นอธิการบดีของมหาวิทยาลัยหลายแห่ง ท่านจึงมีโอกาสดำเนินการได้แต่งบทประพันธ์มากมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและวัฒนธรรมในโอกาสต่าง ๆ บทประพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น

“กลัวขโมยไม่มีดอกชบา	ฉันทโศก
การศึกษาเป็นไป	เช่นนั้น
แต่ดอกออกคราวไร	งามเด่น
งามตั้งสอนปลูกปั้น	เสร็จแล้ว แสนงาม”
	(หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล, ๒๕๐๗ : ๒๔)
บทชื่อ มหาวิทยาลัย	
“มหาวิทยาลัยในโลกนี้	มีหน้าที่มากมายหลายสถาน
เริ่มด้วยเป็นตลาดวิชาการ	จนจำหน่ายอาหารแห่งจิตใจ”
	(มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, ๒๕๑๘ : ๑๕๖)

บทชื่อ ครูดี

“ทำดีมีพวกพ้อง
ทำชั่วทุกคนหยาม
ครูดีชาตังคงาม
ครูไม่ดีชาติดำ

คอยตาม
เหยียดหน้า
เพราะศิษย์ ดีแฮ
ศิษย์ถ้วนแถวลง”

(ฐะปะนีย์ นาครทรรพ, ๒๕๓๐ : ๒๕๑)

บทชื่อ ศึกษาประชาบาล

“ประเทศเรานั้นหรือคือศึกใหญ่
เข็มดอกถักศึกษาประชาบาล
เราทำงานอาบเหงื่อเพื่อวางราก
บ้านเราเองจะหวังให้ใครมาดู

จะมันคงอยู่ได้เพราะรากฐาน
ส่วนนางงานนั้นหรือก็คือครู
ไม่มีใครออกปากว่าสวยหรู
แต่เราสู้เราเห็นเป็นสุขเฮย”

(ฐะปะนีย์ นาครทรรพ, ๒๕๓๐ : ๒๕๑)

บทชื่อ เนื้อย่า

“หนังสือเรียนเปลี่ยนไปฉันไม่ว่า
จ่ายเนื้อสดที่พระยาหรือสาร

ถ้าแม่ครูตั้งหน้าทำการสอน
เนื้อย่าอ่อนรสอยู่ที่ผู้ย่า”

(กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์, ๒๕๓๘ : ๑๓๒)

งานด้านการประพันธ์ของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ที่แสดงความเป็น
ปฏิภาณกรวิของท่าน มิได้มีแต่บทกวีนิพนธ์สั้น ๆ เท่านั้น ท่านได้แต่งนิราศเรื่องยาวไว้ถึง ๘ เรื่อง
เพื่อบันทึกการเดินทางในวาระต่าง ๆ นิราศเรื่องแรกชื่อ นิราศบึงกุ่มได้ แต่งเมื่อมีอายุได้ ๑๑ ปี นิราศ
เรื่องอื่น ๆ ได้แก่ นิราศพญาใจไปรอบโลก นิราศร่อนรอนแรมไปรอบโลก นิราศแก่นไปแดน
อารยะ นิราศเที่ยวเที่ยวท่องกับน้องแก้ว นิราศกลับไปกับท่านผู้หญิงหรือนิราศแป๊ะจิง นิราศถัดไปวัด
คะเดียนคู่ นิราศเรื่องไปเมืองคอมมิวนิสต์ และนิราศถั่วปลิวไป นิราศของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล
นับเป็นจดหมายเหตุที่มีการจดเหตุการณ์และบันทึกความคิดได้อย่างฉับไว เสมือนเป็นบันทึก
ประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า ผู้อ่านจะได้ทราบถึงสภาพบ้านเมือง วิถีชีวิต
และวัฒนธรรมของชาวเมืองในเรื่องต่าง ๆ โดยละเอียด ผ่านทางบทประพันธ์ของหม่อมหลวงปิ่น
คังเช่น

ลักษณะของบ้านของชาวมาดักในสุมาตรา

“บ้านของชาวมาดักมักประหลาด ได้ดูขนาดคนถอดได้
ประตูเดียวเข้าชมกัมเข้าไป และบันไดมาดักมักสูงชัน
ราวบันได ไม่มีที่จะจับ แต่ว่ากลับมีเชือกให้ยึดมัน
ก้าวขึ้นปีนมือจับที่เชือกนั้น กระดิ่งต้นรู้ว่าใครมา”
(นิราศเที่ยวเที่ยวท่องกับน้องแก้ว)

การเข้าคิวซื้อของในรัฐเซีย

“การซื้อของแต่ละที่มีระเบียบ เข้าคิวเรียบเลือกของต้องจัดได้
พอรู้ราคารวมเท่าใด ต้องรีบไปเข้าคิวชำระเงิน
แล้วกลับมาเข้าคิวเพื่อรับของ ระเบียบเขาดีต้องช่วยสรรเสริญ
ใครอยากซื้อของก็ขอเชื่อดีๆ ไปเข้าคิวเพลินเพลินค่อกันไป”
(นิราศเรื่องไปเมืองคอมมิวนิสต์)

โรงโอเปร่าที่เมืองซิดนีย์ ออสเตรเลีย

“แต่ที่แปลกกว่านั้นฉันขอกด่า ว่าที่ตรงกลางอ่าวเมืองซิดนีย์
เคยเป็นน้ำเป็นท่ามาดีดี ณ บัดนี้เขาได้ถมทะเลไป
เป็นแหลมยื่นจากสวนพฤกษชาติ แล้วสร้างอาคารประหลาดที่แสนเก๋
เหมือนเปลือกหอยปีกไว้ในทะเล คนชอบตรงไปชมตากลมกัน
(นิราศลี้ปลิวไป)

นอกจากนี้ นิราศของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล มักสอดแทรกข้อคิดคำคม หรืออารมณ์ขันไว้ด้วยเสมอ เช่น

ข้อคิดเรื่องผู้ใหญ่เอาเปรียบผู้น้อย

“เครื่องเฮ้ยเครื่องบิน ไผ่ผินร้อนทะม้ายคล้ายปีกษา
แต่เร็วแรงแข็งกว่าสกุณา มีปัญหาข้อคิดยังติดใจ
เอาอย่างนกไผ่ผินได้สนิท ถิขติทธิเจ้าเอ๋ยไม่เคยให้
ก็เป็นเรื่องธรรมดาจะว่าไป ที่ผู้ใหญ่ได้เปรียบพวกผู้น้อย”
(นิราศลับไปกับท่านผู้หญิง)

อารมณ์ขัน

“ท้าวครั้งนี้มีหญิงมากกว่าชาย
 สวมกางเกงหฐูแพ้น้ำไปเลย
 พรุ้งนี้เธอจะแต่งสีไหน
 เธอเปลี่ยนเสื้ออีกแล้วนั่นปะไร

จึงมีสติถายนะเพื่อนเฮ้ย
 ให้หนุ่มหนุ่มได้เซซชมในใจ
 พอเข้าครุฑยืนรอแต่ไม่ใช้
 ทำให้ใจหนุ่มเดินอยู่เนิ่นนาน”
 (นิราศเรื่องไปเมืองคอมมิวนิสต์)

ตลอดชีวิตของท่าน ท่านนิยมแต่งคำประพันธ์ให้ญาติสนิทมิตรสหายใน
 วาระต่าง ๆ เช่น ในวาระวันเกิด วันสมรส เป็นต้น หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล สามารถแต่งคำ
 ประพันธ์ได้ในแทบทุกจังหวะของชีวิต แม้ในขณะที่กำลังเดินทางอยู่ และไม่ว่าท่านจะกำลังอยู่ใน
 พาหนะหรือสถานที่ใด ๆ เช่น เมื่อเดินทางท่องเที่ยวไปจังหวัดกาญจนบุรี ท่านก็แต่งบทเพลงชม
 ธรรมชาติขณะอยู่ในถ้ำถะว่า ว่า

“มาถึงถ้ำถะว่าไม่น่าเชื่อ
 ไน้ห้องคนตรีที่ถัดไป
 เย็นเย็นขาวไว้
 ไครหนอบรรเลง
 เตียงคังแห่งวังเวงใจ”

(มณีนพิน พรหมศุทธิรักษ์, ๒๕๓๕ : ๑๕๕)

แม้เมื่อยามต้องเข้าผ่าตัดที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ในเดือนมกราคม
 ๒๕๒๕ ท่านก็ยังแต่งโคลงเป็นที่ระลึกไว้ โคลงบทนี้มีอารมณ์ขันและความคิดล้ำลึก

“ภุมรินบินว่อนเคล้า
 ถมพัดบุษบากร
 บนเตียงผ่าตัดคนอน
 เพื่อพิชิตโลกกว้าง

เกสร
 หลบบัง
 หลบบัง ได้เลย
 กว่าเวียงนาลัย”

(มณีนพิน พรหมศุทธิรักษ์, ๒๕๓๕ : ๑๕๗)

กวีนิพนธ์ของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ส่วนใหญ่ไม่นิยมใช้ศัพท์ยาก และ
 จะนำภาษาที่ใช้พูดกันทั่วไปมาเรียงร้อยเข้าด้วยกันได้อย่างเหมาะสม จึงสามารถสื่อความได้ชัดเจน
 แจ่มแจ้ง แต่แฝงด้วยความหมายและให้แง่คิดที่ลึกซึ้งคมคาย ซึ่งนับว่าเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของ

งานเขียนประเภทนี้ของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล และหากศึกษาภูมิหลังในการแต่งกวีนิพนธ์ต่าง ๆ จะพบว่าผลงานส่วนมากเป็นผลงานที่เกิดจากการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิด จินตนาการ ได้ในทันที ที่พบเห็นสิ่งต่าง ๆ หรือมีสิ่งมากระทบใจและความรู้สึก นับเป็นความสามารถเฉพาะตัวของท่าน

๑. บทความ และปาฐกถา

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้เขียนบทความทางวิชาการ บทความสารคดี และปาฐกถาเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ไว้เป็นจำนวนมาก และเนื่องจากผู้เขียนมีอาชีพเป็นครู เป็นนักการศึกษา จึงมักเขียนเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เช่น เรื่อง การประถมศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชกับการศึกษา ฯลฯ ผลงานที่เป็นภาษาอังกฤษก็มี เช่น Education in Thailand เป็นต้น

จากการที่หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้มีโอกาสเดินทางไปต่างประเทศ หลายต่อหลายครั้ง ท่านจึงได้นำเอาประสบการณ์ในการเดินทางมาเขียนเป็นผลงานประเภทสารคดี ท่องเที่ยว มีด้วยกันหลายเรื่อง เช่น เที่ยวอิตาลีและสเปน เที่ยวอินเดีย ไปสวนกุหลาบ เที่ยวอเมริกาใต้ ไปรอบโลก งานเขียนประเภทนี้ที่สำคัญได้แก่เรื่อง ไปต่างประเทศ ผลงานเรื่องนี้ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ใช้เวลาเขียนประมาณ ๔ ปีครึ่งจึงแล้วเสร็จ ได้หนังสือเป็นชุด ๑๕ เล่ม เนื้อหาเป็นการเล่า เรื่องการเดินทางไปต่างประเทศ ๑๐ ประเทศ จำนวนการเดินทาง ๕๐ ครั้ง ในเวลา ๖๑ ปี นอกจากนี้ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ยังได้แปลพระราชบันทึกของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ เสด็จพระราชดำเนินไปยังสเปน ออสเตรเลีย อังกฤษ และเยอรมนี ที่ทรงพระราชบันทึกไว้เป็นภาษาอังกฤษไว้ด้วย (แปลเป็นไทยเฉพาะที่เสด็จพระราชดำเนินไปยัง ๓ ประเทศแรก สำหรับเยอรมนี ได้มอบหมายให้ศาสตราจารย์ละม้ายมาศ สรทัตต์ แปล) งานเขียนประเภทสารคดีท่องเที่ยวดังกล่าว นี้ เป็นงานเขียนที่ให้สาระความรู้ในเรื่องต่าง ๆ และให้ความบันเทิงแก่ผู้อ่าน ไปพร้อมกันด้วย เพราะ มีลีลาการเขียนเล่าเรื่องโดยใช้ภาษาที่เป็นกันเอง แทรกอารมณ์ขันและแง่คิดไว้อยู่เสมอ นอกจากนี้ ยังเป็นส่วนหนึ่งของอัตชีวประวัติที่น่าสนใจของท่านด้วย

นอกจากหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล จะเขียนเรื่องเกี่ยวกับการศึกษา และการท่องเที่ยวแล้ว ท่านยังมีผลงานที่เป็นความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่หลายเรื่องด้วยกัน โดยมีจุดประสงค์เพื่อเฉลิมพระเกียรติและเป็นการเผยแพร่ พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น การซ่อมรถเสือป่า พ.ศ. ๒๔๖๑ และพระราชวังสนามจันทร์ กำเนิดโรงเรียนมหาดเล็กหลวง คูตีสธานีเมืองประชาธิปไตย ประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ ๖ งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ

พระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม ฯลฯ ส่วนผลงานเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ นั้นส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับ ประวัติบุคคล และสถานที่ เช่น ประวัติ พล.ร.ท. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ ประวัติ พล.อ. มังกร พรหมโยธี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ อัดดชีวะประวัติของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ประวัติวัชรมงศ์อิศรवारารม AN AUTOBIOGRAPHY OF A WOULD-BE MATHEMATICIAN ฯลฯ ผลงานหลาย ๆ เรื่องที่กล่าวถึงนี้ เป็นงานเขียนที่นอกจากจะเกิดจากการ ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารแล้ว ยังเกิดจากความรู้อันเป็นประสบการณ์ส่วนตัวของท่านด้วย

จะเห็นได้ว่า งานประพันธ์ของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ส่วนใหญ่ จะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เพราะชีวิตของท่านผูกพันอยู่กับงานด้านการศึกษาตลอดอายุราชการ ท่านจึงได้นำ ประสบการณ์ และความรู้ต่าง ๆ ถ่ายทอดเป็นผลงานวรรณกรรมที่เปี่ยมด้วยสาระประโยชน์ นอกจากนี้ท่านยังได้เขียนเรื่องเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ประวัติบุคคล สถานที่ และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่น่าสนใจไว้หลายเรื่องด้วยกัน วรรณกรรมของท่านบางเรื่องให้ทั้งสาระความรู้และความบันเทิงควบคู่กันไป ท่านมีผลงานการประพันธ์ที่มากด้วยปริมาณและคุณภาพ แสดงให้เห็นถึงความสามารถ และความเป็นผู้มีใจรักในงานด้านอักษรศาสตร์อย่างสูงยิ่ง

นามจริง นามแฝง

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ใช้ทั้งนามจริงและนามแฝงในการแต่งหนังสือ โดยมีการเลือกใช้นามต่างกันในงานเขียนแต่ละประเภท ดังนี้

นามจริง - ปิ่น มาลากุล ใช้กับงานเขียนประเภทบทความและงานเขียนทางวิชาการ

นามแฝง - ป.ม. ย่อมาจาก ปิ่น มาลากุล ใช้กับงานเขียนประเภทบทละคร หรือกวีนิพนธ์

นอกจากนี้ ท่านยังมีฉายาหรือนามแฝงที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่มิได้นำมาใช้ในงานวรรณกรรมอีก ๖ นามด้วยกัน ดังนี้

เข็มหวมกเจ้า - เข็ม หมายถึง ปิ่น หวมก หมายถึง มาตา เจ้า แสดงว่าเป็นราชสกุล เป็นนามแฝงที่ใช้สำหรับเล่นละคร

- ประเสริฐ - หมายถึง ปิ่น หรือยอด ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชนิพนธ์อินทวิเชียรฉันท บอกรายชื่อคณะบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ดุสิตสมิต
- ประติศมิต - เมื่อครั้งที่หม่อมหลวงปิ่น เขียนบทความลงพิมพ์ในดุสิตสมิต แต่มิได้ลงชื่อไปว่าใครแต่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเขียนชื่อประทานไว้ในบทความว่า ประติศมิต
- ชาญค่านวณ - พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์เรื่องวิไลเลือกคู่ มีตัวละครที่ชื่อ ดั่ง ชาญค่านวณ ผู้นี้สามารถนับจำนวนแม่ข่ายที่เดินข้ามสะพานเหล็ก ทรงเรียกชื่อหม่อมหลวงปิ่นว่าชาญค่านวณ ตามชื่อในบทละครพระราชนิพนธ์
- หูผึ้ง - พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงวาดภาพหม่อมหลวงปิ่น ให้แต่งตัวนักเรียนมหาดเล็กรับใช้ พระราชทานชื่อว่าหูผึ้ง มีความหมายว่า กางหูคอยรับความรู้อยู่เสมอ
- โปรเฟสเซอร์ - พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวาดรูปพระราชทาน และพระราชทานชื่อกำกับรูปนั้นว่า โปรเฟสเซอร์

นามแฝงของท่าน ล้วนมีความหมายและที่มาที่น่าสนใจ และแสดงให้เห็นถึงลักษณะของท่านได้เป็นอย่างดี

๒.๖ ช่วงสุดท้ายของชีวิต

หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ได้อุทิศชีวิตให้กับงานที่เกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาโดยตลอด โดยเฉพาะในบั้นปลายชีวิตซึ่งว่างเว้นจากภาระหน้าที่ในตำแหน่งทางราชการ คือตั้งแต่เริ่มเกษียณอายุราชการจนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ท่านได้ทุ่มเทกำลังกาย กำลังใจ รวมถึงกำลังทรัพย์ ให้แก่งานที่เป็นอนุสรณ์ในพระปรีชาสามารถและพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีแก่อาณาประชาราษฎรชาวไทยทั้งปวง ทุกอย่างที่ท่านจะสามารถทำถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ไม่ว่าจะ โดยวิธีใด ท่านจะไม่รอช้าหรือปฏิเสธเลย ท่านเป็นผู้มีความตั้งใจจริงในการทำงานถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทุกด้าน ไม่เฉพาะแต่ด้านการศึกษาค้นคว้าพระราชนิพนธ์ สนับสนุนให้มีการจัดพิมพ์และแปลบทพระราชนิพนธ์ และการจัดดูแลจัดการแสดงละครพระราชนิพนธ์ออกเผยแพร่เท่านั้น ท่านยังมีความอุตสาหะพยายาม ในการสืบค้นพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงปฏิบัติตลอดรัชกาลเท่าที่จะสามารถทำได้อีกด้วย นอกจากนี้ หอวิชาวรรณกรรมที่สร้าง

เป็นอาคารใหญ่โตสง่างาม เป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่บุคคลต่าง ๆ ก็สำเร็จได้ด้วยดีเพราะท่าน ค่ายหลวงบ้านไร่ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นค่ายถูกเสื่อที่สำคัญในแถบภูมิภาคตะวันตกในปัจจุบัน ก็เป็นผลงานการค้นคว้าสถานที่ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทรงตั้งค่ายพักแรมกับคณะเสื่อป่า โรงเรียนธรรมาธิปไตยซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณค่ายหลวงแห่งนี้ ท่านก็เป็นผู้ก่อตั้งขึ้นเพื่อปลูกฝังเยาวชนให้มีความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ตั้งแต่ยังเยาว์ อันเป็นการเจริญรอยพระยุคลบาท นอกจากนี้ท่านยังเป็นผู้ดำริในการจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการบูรณะพระราชวังสนามจันทร์ ซึ่งทำให้พระตำหนักชาติมงคลอาสน์ได้รับการบูรณะ และยังเป็นผู้ดำริและเป็นประธานในการจัดสร้างพระบรมราชะประถรรพณีย์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยจัดสร้างไว้ ณ ชั้น ๓ ของอาคารหอวิชาสุธานุสรณ์ ได้เป็นผลสำเร็จ (กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์, ๒๕๓๕ : ๑๗๑) และงานจัดสร้างพระบรมราชะประถรรพณีย์นี้ จัดเป็นงานสำคัญชิ้นสุดท้ายที่ท่านฝากไว้ในแผ่นดิน

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ต้องเข้ารับรักษาตัวที่โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้าเป็นระยะ ๆ และเมื่อสุขภาพแข็งแรงขึ้นคราใด ท่านก็มักจะแวะเวียนไปที่หอวิชาสุธานุสรณ์เสมอ ๆ บางครั้งท่านยังไปถึงค่ายหลวงบ้านไร่ จังหวัดราชบุรี และพระราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม ในยามป่วยไข้หรืออ่อนเพลีย หากมีผู้ชักถามชวนคุยเรื่องเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านจะกระชุ่มกระชวยแจ่มใส มองดูสดชื่นขึ้นเสมอ (กรมศิลปากร, ๒๕๓๕ : ๒๐)

จนกระทั่งวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๓๘ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เข้าโรงพยาบาลอีกครั้ง ด้วยอาการไม่รับประทานอาหาร และในที่สุดท่านได้กราบถวายบังคมลาถึงแก่สวรรคต เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ เวลา ๑๗.๐๕ น. ด้วยเส้นเลือดในสมองตีบและไตวาย ด้วยอาการสงบ ณ โรงพยาบาลพระมงกุฎเกล้า สิริรวมอายุได้ ๘๑ ปี ๑๑ เดือน ๑๑ วัน

เมื่อได้ศึกษาชีวิตและผลงานของหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล แล้ว จะเห็นได้ว่า ท่านเป็นบุคคลที่มีความปราดเปรื่องทางด้านอักษรศาสตร์อย่างสูงยิ่ง จากประวัติชีวิตในวัยเยาว์ ท่านมีโอกาสรับใช้ใกล้ชิดพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยเหตุนี้ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล จึงได้รับการห่อหุ้ม และส่งเสริมให้มีใจรักการเขียนหนังสือ แต่งหนังสือ และได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวหลายด้าน โดยเฉพาะด้านงานละคร ท่านได้สร้างผลงานการประพันธ์ไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งงานด้านวิชาการ และบันเทิงคดี ซึ่งล้วนเป็นประโยชน์แก่การศึกษาอย่างยิ่ง อาจกล่าวได้ว่า ตลอดชีวิตของท่าน ท่านอุทิศให้กับงานที่สำคัญ ๓ อย่างด้วยกัน ได้แก่

การศึกษา การประพันธ์ และการเกิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านทำ
คุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาตินานัปการ สมควรได้รับยกย่องว่าเป็นปูชนียบุคคลอย่างแท้จริง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย